

TENDINȚE RECENTE ÎN CONSTITUIREA CLASEI SOCIALE MIJLOCII ÎN ROMÂNIA¹

IOAN MĂRGINEAN

În studiul de față, sunt analizate tendințele recente în constituirea clasei mijlocii în România, avându-se în vedere, în principal, dinamica efectivelor populației ocupate din grupele ocupaționale (cod ISCO) care alimentează, în cea mai mare măsură, intrările în clasa mijlocie: activitățile corespunzătoare funcțiilor de conducere și ale celor de execuție, de natură nonmanuală (conducători și funcționari superiori; specialiști cu ocupații intelectuale și științifice; tehnicieni, maiștri, și asimilați, funcționari administrativi; lucrători din servicii și comerț). Analiza se referă la perioada 2005–2009 și reprezintă o continuare a celei conținute în lucrarea „Constituirea clasei mijlocii în România” (autori Larionescu, Mărginean, Neagu, Editura Economică, 2006, proiect CNCSIS).

Rezultatele demersului întreprins conduc la concluzia că, pe de o parte, a crescut substanțial numărul absolvenților de învățământ superior (de la 125 mii în 2007 la 233 mii, în 2008), ceea ce ar reprezenta disponibilitatea resursei umane de a exercita activități de tip nonmanual, pe de altă parte însă, dacă ocuparea efectivă în aceste grupe a crescut întrucâtva, criza economică actuală afectează negativ dinamica ocupării, poate chiar mai mult în unele grupe de referință ale clasei mijlocii, cea mai afectată fiind aceea a patronilor și întreprinzătorilor, care cunoaște o diminuare de 11% în perioada 2005–2009 (de la 140 mii la 125 mii). De asemenea, concedierile și blocarea posturilor în sistemul bugetar au drept efect o diminuare temporară a efectivelor ocupate în unele sectoare de activitate. În aceste condiții, este de așteptat că și în următorii ani să se înregistreze o rată relativ modestă a creșterii efectivelor în clasa mijlocie.

Cuvinte-cheie: educație, ocupație, clasă mijlocie, clasă socială.

CONSIDERAȚII PRELIMINARE

Clasa socială mijlocie (straturile/segmentele/categoriile sociale de mijloc) se situează, așa cum arată și denumirea, între clasele de la baza ierarhiei sociale (țărani/fermieri, muncitori) și cele de la vârful acesteia (marii proprietari). Ea

Adresa de contact a autorului: Ioan Mărginean, Institutul de Cercetare a Calității Vieții, Calea 13 Septembrie, nr. 13, sector 5, 050711, București, România, e-mail: imargin@iccv.ro.

¹ Articolul este elaborat în cadrul contractului CNCSIS nr. 886/2009.

reprezintă o caracteristică fundamentală a societății actuale. În țările dezvoltate economic, clasa mijlocie a devenit majoritară numeric și este principalul actor social dinamizator al societății, persoanele cu acest statut se manifestă pe multiple planuri ale vieții sociale, economice, politice, culturale etc. În definirea clasei mijlocii se pornește de la două mari procese (Larionescu, Mărginean, Neagu, 2006). Pe de o parte, se are în vedere dobândirea, de către unele persoane, a unor proprietăți în măsură să le asigure bunăstarea materială, **vechea clasă socială mijlocie**, sau **mica burghezie**, iar, pe de altă parte, se face referire la dobândirea unui nivel de educație înalt (cel puțin liceul) și exercitarea unor funcții de conducere sau desfășurarea de activități ocupaționale non-manuale – **noua clasă socială mijlocie**, sau clasa specialiștilor, a profesioniștilor. În acord cu codificarea ISCO a ocupațiilor (utilizat și în statistica oficială românească) în clasa specialiștilor intră, total sau parțial, în funcție de nivelul de instrucție, și anume, cel puțin pregătire liceală, primele cinci categorii de ocupații: membrii ai corpului legislativ și ai executivului, conducători ai administrației publice centrale, conducători și funcționari superiori din unități economice, sociale și politice; specialiști cu ocupații intelectuale și științifice; tehnicieni, maistrii și asimilați; funcționari administrativi; lucrători operativi din servicii, comerț și asimilați. La aceste categorii din codurile ISCO, evident, intră și personalul din forțele armate, care apare la categoria „alte ocupații”, împreună cu operatorii de instalații și muncitorii necalificați. Adesea, însă, și muncitorii înalt calificați, cu studii liceale, sunt considerați a face parte din clasa mijlocie.

Fără a intra în detalii, mai ales că în lucrarea citată anterior s-a insistat foarte mult asupra definirii claselor sociale, în general, și a celei mijlocii, în special, vom arăta doar că avem de-a face cu un domeniu în care se exprimă poziții diferite, de la negarea existenței claselor sociale la dispute privind delimitarea lor.

Mai întâi, să specificăm faptul că în societatea de astăzi (postindustrială) bazată pe cunoaștere, caracteristicile claselor sociale sunt altele decât ale celor din secolul al XIX-lea și din prima jumătate al secolului al XX-lea, ceea ce nu poate însemna că ele nu ar mai exista acum, dar și în viitor, deoarece este pe deplin funcțional ca oamenii să desfășoare activități multiple și diferite, inclusiv în plan economic, să fie recompensați pe baza capacităților și eforturilor individuale și societatea să nu ajungă o masă amorfă (o turmă) de indivizi fără nici o diferențiere individuală și de grup. Totodată, structura de clasă alcătuiește un spațiu social deschis, cu interferențe între componentele sale.

În privința definirii clasei mijlocii, pe lângă indicatorii ocupație și educație, mai sunt luați în seamă și cei referitori la venituri, care conferă o anumită independență economică, dar și la stiluri de viață specifice, orientări de valoare cu înalt conținut cultural. Trebuie spus și faptul că situațiile concrete sunt extrem de diferite. Nici clasa mijlocie nu este un monolit, și nici doar bidimensională (vechea și noua clasă mijlocie), ea este una multidimensională, cu categorii diverse pe

orizontală și cu straturi dispuse pe verticală. Această caracteristică rezultă din faptul că indicatorii de definiție iau valori atât pe orizontală cât și pe verticală, excepție făcând educația și veniturile, care se dispun doar pe verticală. Mai mult, diferite categorii și straturi pot fi congruente sau incongruente. Altfel spus, persoanele dintr-o anumită categorie sau strat pot avea toate caracteristicile de definiție ale acestora sau numai pe o parte dintre ele, cum ar fi: educație înaltă, ocupații complexe, venit modest; educație de rang mediu, ocupații mai simple, venit mare etc.

În fapt, să nu se uite că avem de-a face cu elemente de natură socială și nu administrativă. Apartenența la un grup social se exprimă, mai degrabă, probabilist (există o anumită probabilitate de a aparține clasei mijlocii) și nu avem de-a face cu o repartiție mecanică, de încadrare statistică, de atribuire de ecusoane și etichetări. Potrivit acestui aspect deosebit de important al unei caracteristici sociale, nu numai că nu se fac alocări mecanice, dar nu sunt îndreptățite nici excluderile. Astfel că, de exemplu, o persoană care are cel puțin o caracteristică de bază specifică clasei mijlocii, cum ar fi ocupația nonmanuală, nu poate fi exclusă de la apartenența la clasa mijlocie, chiar dacă are un venit modest. În acest ultim caz avem de-a face cu un strat al clasei mijlocii cu venit redus. Cu atât mai mult cu cât, dacă se asociază și instrucția de nivel cel puțin liceal, aceasta poate contribui la conturarea unor stiluri de viață orientate cultural, și în plan mai general, la manifestări sociale diversificate, și se ating, astfel, și alte caracteristici definitorii ale clasei mijlocii. Este, deci, pe deplin îndreptățit să vorbim, în aceste cazuri, mai degrabă de o clasă mijlocie sărăcită, decât de dispariția segmentului respectiv din sfera clasei mijlocii. În fapt, orice desprindere de baza ierarhiei sociale este o intrare în clasa mijlocie, într-o anumită categorie/strat al acesteia. Pe un astfel de considerent, unii fermieri sau muncitori calificați cu pregătire mai înaltă pot constitui straturi ale clasei mijlocii. La rândul lor, și persoanele care își asigură existența exclusiv (sau preponderent) din veniturile din proprietăți (chirii, dobânzi, dividende etc.), în măsura în care aceste venituri conferă un grad acceptabil de confort material, ei sunt considerați ca aparținând clasei mijlocii (parte a vechii clase mijlocii).

Pe de altă parte, pe măsura evoluției societății, nu numai că au loc transformări și la nivelul clasei mijlocii, unele componente putând dispărea, dar pot să apară altele noi. A. Giddens (2007) identifică grupul elitelor cosmopolite, dar și naționale din orașele globale ale Europei.

În România, ca și în celelalte țări care au avut regimuri politice comuniste, clasele sociale legate de proprietate, inclusiv vechea clasă mijlocie, au fost desființate, în primii ani, prin naționalizări și prin transformări, cum a fost naționalizarea menționată deja, și o serie de segmente din clasa specialiștilor au fost diminuate, fie prin eliminarea din posturi, fie ca emigrație impusă. Prin măsurile adoptate după anul 1989, de revenire la proprietatea privată și economia

de piață, au apărut și premisele procesului de reconstituire a unei clase mijlocii legate de proprietate. Totuși, procesul este încă foarte lent. Cât privește componenta specialiștilor a clasei mijlocii, aceasta înregistrează o anumită dinamică, atât prin creșterea numărului persoanelor care absolvă treptele înalte de învățământ, cât și prin sporirea efectivelor de persoane ocupate în activități specifice clasei mijlocii.

În lucrarea citată anterior am ajuns la o estimare potrivit căreia, în anul 2005, aproximativ 45% din populația activă, respectiv 35% din populația țării, făcea parte din clasa mijlocie, în timp ce în clasele de la baza ierarhiei sociale se regăseau peste 60% din populație, iar clasa marilor proprietari nu depășea 5%. De altfel, și în cercetările realizate la Institutul de Cercetare a Calității Vieții, autoidentificarea cu clasa mijlocie se situează la o valoare apropiată celei arătate anterior, respectiv circa 1/3 din populație, în timp ce 2/3 se autoidentifică drept țărani sau muncitori și doar 1% consideră că aparțin clasei de sus (Mărginean, Precupețu [coord.], 2010). De menționat că aceste valori se mențin constante în toate cercetările efectuate în ultima perioadă (anii 2003, 2006 și 2010). Evident că în cercetările pe eșantioane de sub 1 500 de subiecți, deși reprezentative la nivel național, nu se surprind, totuși, extremele sociale, așa încât la baza ierarhiei sociale se includ și categoriile de populație excluse social (subclasele), oameni fără pregătire școlară, fără loc de muncă, fără locuință etc.

În continuare ne propunem să analizăm tendințele recente (din ultimii patru ani) în ceea ce privește clasa mijlocie din România. Având în vedere timpul relativ scurt, nu urmărim să facem o nouă estimare a efectivelor acestei clase sociale, pentru că ele nu s-au putut modifica față de valorile deja expuse, ci să evidențiem schimbările la nivelul surselor de alimentare ale clasei mijlocii. Mai exact, care este dinamica efectivelor ocupate în grupele principale de identificare ale clasei mijlocii, care sunt nivelurile de pregătire școlară de la liceu în sus ale populației ocupate și numărul de absolvenți pe aceste niveluri de pregătire școlară.

POPULAȚIA OCUPATĂ

Așa cum am menționat anterior, criteriul principal de referință al apartenenței la clasa mijlocie îl reprezintă exercitarea de funcții de conducere sau a unor activități ocupaționale nonmanuale. Datele din cercetarea AMIGO – INS indică o ușoară creștere a volumului populației active și ocupate, în intervalul 2005–2009. Astfel, creșterea la nivelul populației active este de 73 mii persoane (de la 9,851 milioane persoane la 9,924 milioane persoane). La rândul său, populația ocupată crește cu 96 de mii de persoane, dar creșterea numerică a

populației ocupate în grupele ISCO, furnizoarele principale ale intrărilor în clasa mijlocie, înregistrează un spor de 358 mii de persoane, în timp ce la restul grupelor de ocupație are loc o scădere de 261 mii de persoane, în principal la grupa agricultori și muncitori calificați în agricultură, silvicultură și pescuit (*Tabelul nr. 1*).

În mod surprinzător, deși în grupele de ocupație furnizoare principale pentru clasa mijlocie se înregistrează o creștere de 11,4%, prima grupă ocupațională cunoaște un regres al efectivelor, și anume de 22%. Componenta în care se înregistrează o parte însemnată a acestei reduceri se referă la patroni și întreprinzători (deci pe seama așa-numitei vechi clase mijlocii), cu o scădere de 11% (de la 140 mii la 125 mii), ceea ce reprezintă un sfert din reducerea de efective din întreaga grupă ocupațională.

În ceea ce privește creșterile din cadrul grupelor ocupaționale care alimentează clasa mijlocie, cele mai semnificative le considerăm a fi în cazul specialiștilor. Aici creșterea este un indicator al dezvoltării economice și sociale.

Tabelul nr. 1

Evoluția numărului populației ocupate, pe grupe de ocupații (coduri ISCO) (mii persoane)

	2005	2009	Diferență 2009/2005
Total populație ocupată	9 147	9 243	+ 96
1. Membrii ai corpului legislativ și ai executivului, conducători ai administrației publice centrale, conducători și funcționari superiori din unități economice, sociale și politice.	265	206	- 59
2. Specialiști cu ocupații intelectuale și științifice.	793	954	+ 161
3. Tehnicienii, maiștrii și asimilați.	830	864	+ 34
4. Funcționari administrativi.	392	451	+ 59
5. Lucrători operativi din servicii de comerț și asimilați.	853	1 016	+ 163
Total populație în grupele 1–5 de ocupație, care alimentează clasa mijlocie.	3 133	3 491	+ 358
6. Agricultori și lucrători calificați în agricultură, silvicultură și pescuit.	2 463	2 221	- 242
7. Meșteșugari și lucrători calificați în meserii de tip artizanal, de reglare și întreținere a mașinilor și instalațiilor.	1 522	1 461	- 61
8. Alte categorii de ocupații: Operatori la instalații și mașini, asamblori de mașini și echipamente, forțele armate.	1 070	1 079	+ 9
9. Muncitori necalificați*.	957	990	+ 33
Total populație în grupele 6–9 de ocupație, care alimentează clasa mijlocie.	6 012	5 751	- 261

Sursa: AMIGO – INS.

* În clasificarea tip *ISCO*, muncitorii necalificați sunt introduși la alte categorii de ocupații și apoi diferențiați din totalul categoriei.

Pe de altă parte, creșterile din cadrul grupei funcționarilor administrativi ar putea fi considerate, la prima vedere, excesive, și cu efect de birocratizare, dar poate fi și cazul unei repartiții defectuoase pe sectoare de activitate.

Referitor la celelalte grupe de ocupații, ar fi de reținut că, în cazul muncitorilor necalificați și al agricultorilor, efectivele sunt încă foarte numeroase, raportat la populația ocupată a României și la situația din țările dezvoltate.

NIVELUL DE PREGĂTIRE ȘCOLARĂ A POPULAȚIEI OCUPATE

Pe ansamblul populației ocupate, nivelul de pregătire școlară este relativ modest și se înregistrează diferențieri semnificative între cei care lucrează în categoriile ISCO furnizoare de intrări în clasa mijlocie și cei din celelalte grupuri ocupaționale. Astfel că, în timp ce în primele categorii, peste jumătate din populația ocupată are studii liceale și mai înalte, în cea de-a doua categorie de ocupații predomină cei cu pregătire preliceală.

Tabelul nr. 2

Proporția persoanelor cu pregătire liceală și universitară, pe grupe de ocupații (cod ISCO) în anii 2005–2009 (%)

	2005	2009
	Populație ocupată cu studii liceale și mai înalte	Populație ocupată cu studii liceale și mai înalte
1. Membrii ai corpului legislativ și ai executivului, conducători ai administrației publice centrale, conducători și funcționari superiori din unități economice, sociale și politice.	89	88,6
2. Specialiști cu ocupații intelectuale și științifice.	99,7	99,8
3. Tehnicienii, maeștrii și asimilați.	92	94
4. Funcționari administrativi.	75,6	87,4
5. Lucrători operativi din servicii comerț și asimilați.	57,6	58,4
6. Agricultori și lucrători calificați în agricultură, silvicultură și pescuit.	10,7	11,5
7. Meșteșugari și lucrători calificați în meserii de tip artizanal, de reglare și întreținere a mașinilor și instalațiilor.	33,8	36,8
8. Alte categorii de ocupații: Operatori la instalații și mașini, asamblori de mașini și echipamente, forțele armate.	42,3	47,7
9. Muncitori necalificați.	17,1	18,2

Sursa: AMIGO – INS.

De reținut faptul că valorile procentuale înregistrate în anul 2009, comparativ cu anul 2005, privind pregătirea de nivel „cel puțin liceu”, nu diferă semnificativ, cu excepția celor de la grupa funcționarilor administrativi, unde se produce o sporire cu 12 procente a celor cu studii liceale și universitare. De această dată

consemnăm un fenomen pozitiv, de îmbunătățire a pregătirii școlare a populației ocupate în administrație, premisă a unei competențe mai înalte.

DINAMICA NUMĂRULUI DE ABSOLVENȚI CU PREGĂTIRE LICEALĂ ȘI MAI ÎNALTĂ

Numărul de absolvenți cu educație de nivel liceal și universitar crește în fiecare an în perioada analizată, cu un vârf puternic în anul 2008 pentru absolvenții cu studii superioare.

Tabelul nr. 3

**Dinamica numărului de absolvenți de liceu, învățământ postliceal și universitar,
în perioada 2005–2008 (mii pers.)**

Absolvenți	2004/2005	2005/2006	2006/2007	2007/2008
Liceu	177	185	188	218
Postliceal	18	16	13	13
Universitar	108	112	125	233
Totalul absolvenților învățământului liceal, cel puțin	303	313	326	464

Sursa: Anuarul Statistic al României.

Trebuie să avem în vedere faptul că în anul 2008 sunt două promoții de absolvenți universitari corespunzător studiilor cu durată de 4 ani și respectiv 3 ani (Pre-Bologna, Bologna). Ca o particularitate este de reținut că femeile reprezentau, în anul 2008, aproape 65% din numărul absolvenților cu studii universitare (151 mii). Pentru viitor nu ne mai putem aștepta la o creștere substanțială a numărului de absolvenți de liceu, atât timp cât numărul celor care termină școala generală s-a redus semnificativ (265 mii absolvenți, în 2005 și numai 208 mii, în 2008), ca urmare a diminuării numărului de copii născuți după anul 1989 (369 mii, în 1989, 210 mii, în 2002, respectiv 222 mii în anul 2008). Cât privește învățământul universitar, luând ca referință anul 2007, mai sunt rezerve de creștere importantă. O anumită creștere a numărului de absolvenți de studii liceale și universitare se mai poate realiza și pe seama revenirii în învățământ a celor care au părăsit sistemul înainte de a absolvi liceul sau o facultate, iar numărul acestora este încă foarte mare în România.

*
* *

În final, dacă ne referim la șansele de sporire a efectivelor populației ocupate și a creșterii numerice a clasei mijlocii în România în perioada imediat următoare, acestea sunt, deocamdată, deosebit de reduse. Actuala criză economică conduce la

restrângerea afacerilor și diminuarea numărului locurilor de muncă din economie, iar la aceste efecte structurale se adaugă deciziile de reducere a numărului de locuri de muncă în sistemul bugetar. Pentru anul 2008, anterior crizei, rata de ocupare în România era, conform Eurostat, de numai 59% (a treia valoare de la sfârșitul listei țărilor Europene), doar Malta și Ungaria aveau valori mai mici ale ratei de ocupare (55,2% și 56,7%), iar în țara din fruntea listei, rata ocupării era de 78% (Danemarca), opt țări având valori de cel puțin 70%. În același timp și emigrația specialiștilor mai poate contribui la reducerea de efective în cadrul unor grupe de ocupații ale clasei mijlocii. Constatăm că în România, țară cu resurse materiale relativ modeste, se pregătesc specialiști, inclusiv cu suport din partea statului, care, ulterior, își găsesc locuri de muncă în țările dezvoltate (așa-numitul *brain drain*, cu o formă aparte, dacă ne referim la emigrarea în țările UE), acestea nu investesc destul în învățământ pe măsura nevoilor lor, inclusiv pentru perfecționare profesională, sau nu sunt suficienți amatori doritori de a se pregăti în specialități complexe, cum ar fi medicină, IT etc., dar oferă salarii atractive, mult superioare celor din țara noastră.

Este, deci, de așteptat ca dinamica creșterii efectivelor clasei mijlocii în România să se mențină la un nivel relativ scăzut în perioada imediat următoare, deși există atât resurse umane, cât și un mare ecart de recuperat, în comparație cu țările dezvoltate, în privința creșterii ratei de ocupare.

BIBLIOGRAFIE

1. Giddens, A., *Europa în epoca globală*, București, Editura „Ziua”, 2007.
2. Larionescu, M., Mărginean, I., Neagu G., *Constituirea clasei mijlocii în România*, București, Editura Economică, 2006, 2007.
3. Mărginean, I., Bălașa, A. (coord.), *Calitatea vieții în România*, București, Editura Expert, 2002, 2005.
4. Mărginean, I., Precupețu, I. (coord.), *Dezvoltare durabilă și calitatea vieții*, București, Editura Expert, 2008.
5. Mărginean, I., Precupețu, I. (coord.), *Calitatea vieții în România 2010*, București, Editura Expert, 2010.
6. *** *Anchetă integrată în gospodării (AMIGO)*, București, INS, 2010.
7. *** *Anuarul Statistic al României*, București, INS, 2009.

In this paper, recent trends in the formation of middle class are analysed by taking into consideration the dynamics of the number of employees in all occupational groups (ISCO codes) that stimulates middle class development. These are nonmanual occupations (management, professionals, public servants, supervisors, occupations in services and commerce). The analysis refers to 2005–2009, and is a follow-up of the one included in the volume “Formation of middle class in Romania” (authors Larionescu, Mărginean, Neagu, Editura Economică, 2006, CNCSIS funding).

The research results show that the number of high education graduates increased (from 125 000 in 2007 to 233 000 in 2008), suggesting, on the one hand the availability of human resources to get involved in nonmanual activities. On the other hand, even if the activity rate of this category grew to a certain extent, the current economic crisis affects negatively the dynamics of employment, even more in some key-groups of middle class, like business owners and entrepreneurs. This group decreased 11% in 2005–2009, from 140,000 to 125,000. In the same time, the layoffs and the closing of hiring in the public sector determined a diminishing of employment rates in some sectors of the economy. In the following years it is expected the growth of middle class to be modest.

Keywords: education, occupation, middle class, social class.

Primit: 18. 10. 2010

Acceptat: 22. 12. 2010

Redactor: Iuliana Precupețu